

TÜRKİYE'DE AİLE KÜLTÜRÜ

Prof Dr. Çiğdem KAĞITÇIBAŞI(*)

Türkiye'de aile kültürü zaman ve mekân boyutunda büyük çeşitlilik gösterir. Bu nedenle genellemeler yapmak ve konuyu bütün yönleriyle ele almak kolay değildir. Bu yazıda seçici ve özetleyici bir yaklaşımla aile içi etkileşim ve ilişkiler vurgulanarak aile kültürü sosyal değişme çerçevesinde incelenecektir.

Aile ilişkilerinin incelenmesinde geleneksel kırsal yapı temel olarak ele alınmalıdır, çünkü aile kültürü bu geleneksel yapıdan kaynaklanır ve değişme o noktadan başlar. Değişme sürecinin iyi anlaşılması için geleneksel aile kültürünün bilinmesi gerekir. Bu yapı içindeki aile dinamikleri yatay (eşler-arası) ve dikey (nesiller-arası) eksenlerle incelenmiştir. Bu araştırmaların ortaya çıkarttığı geleneksel aile kültürü yatay ekseninde "karşılıklı bağımlılık" özelliklerini göstermektedir. Türkiye'deki geleneksel ailenin bu iki özelliği ve bunlardaki değişmeler bu yazının konusunu oluşturmaktadır.

Yatay Etkileşim Ekseni

Yatay ekseninde özellikle kadın ve erkek cinsiyet rolleri, aile içinde kadının statüsü, kadın-erkek güç ilişkileri ve karar verme süreçleri, rol ayrımı/paylaşımı, değer ve tutumlar incelenmiştir (örneğin, Timur, 1972, 1979; Kandiyoti, 1977, 1979, 1982; Kıray, 1976, 1979; Kağıtçıbaşı, 1979, 1981, 1982a, b, 1983a ve b; Kağıtçıbaşı ve Kansu, 1976-77; Kuyuş, 1982). Araştırmaların ortak bulgusu, erkeğe kıyasla kadının aile-içi düşük statüsü üzerinde odaklanmaktadır. Bu durum öznel ve nesnel göstergelerle belirlenmekte, hem erkekler hem de kadınlarca bilinmekte ve geniş çapta kabullenilmekte, hatta onaylanmaktadır. Bu durum aile içinde hiyerarşik yapıyı gösterir.

Kadın-erkek statü farklılaşması özellikle karar verme süreçlerinde, tüketim ve maddi olanaklarda; çevre ile ilişkilerde ve hareket özgürlüğünde

(*) Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi.

Bu bildiri Prof. Kağıtçıbaşı'nın "Türkiye'de Aile Kültürü" başlıklı *Çağdaş Kültürümüz: Olgular - Sorunlar* kitabında (ÇYDD yay: 2, 1991) basılan bir makalesine dayanmaktadır. Yayımcının izniyle bu makaleyi yayınlıyoruz.

kendini göstermektedir. Bu statü farklılaşmasından ve maddi eşitsizlikten öte kadının bağımlılığı tutumsal ve duygusal boyuta da yansımaktadır.

Örneğin yurtçapında gerçekleştirilen ve ülke nüfusunu temsil edici 2300 kişilik bir örneklem kullanılan "*Çocuğun Değeri*" araştırmasının (Kağıtçıbaşı, 1981, 1982a) bazı bulguları bunu göstermektedir. Bu çalışmada yaşamla ilgili temel değerlere verilen önemde cinsiyet farklılıkları belirlemiştir. Şöyle ki "eşine yakın olmak" kadınlar tarafından bütün değerlerin içinde en fazla önemsenirken (% 63), erkeklerce pek benimsenmemiştir (% 19). Aynı çalışmada bir çocuk daha isteme nedenlerinde de önemli bir cinsiyet farkı belirlemiştir. Bir çocuk daha isteyen kadınların % 33 gibi küçümsenmeyecek bir kısmı başka çocuğu "eşleri birbirine yakınlatacağı" için istedikleri halde erkeklerde bu oran sadece % 8 dir. Burada beliren cinsiyet farkı, eşine yakın olma gereksiniminin daha çok kadınlara özgü olduğunu göstermektedir. Mülakatlarda bu gereksinime, bazen "kocayı eve bağlamak" için bir çocuk sahibi olmak şeklinde ifade edilmiştir. Bu bulgular, kadının eve bağlı, bağımlı konumunu yansıtmaktadır.

Bu bulgular aynı zamanda kadının kocası ile olan ilişkisine, erkeğin karısı ile olan ilişkisinden daha fazla değer verdiğini de göstermektedir. Özellikle geleneksel yapı içinde erkek için daha önemli, kişilerarası ilişkiler ise yakın akrabalarıyla - baba, amca, ağabey gibi (Stirling, 1965). Böylece kişilerarası ilişkilere verilen değerlerdeki farklılaşma da kadının düşük statüsünü yansıtmaktadır.

Sosyal değişme sürecinde kadın statüsündeki değişme geniş çapta incelenmiştir (Örneğin, Kandiyoti, 1977, 1979, 1982; Kağıtçıbaşı, 1981, 1982b, 1983a; Kiray, 1976; Özbay, 1982). Statü değişiminin belirleyicileri arasında kentleşme, eğitim ve işgücüne katılma ön plana çıkmaktadır. Özellikle kadının ekonomik bağımsızlığını kazanmasının çok vurgulandığı görülmektedir. "*Çocuğun Değeri*" araştırmasında kadının karar verme sürecine katılması, eşler arasında rol paylaşımı değişkenlerinden oluşan aile-içi kadın statüsü endeksi oluşturularak bunun sosyo-ekonomik belirleyicileri saptanmıştır

Bu endekste aile içinde erkekle eşit bir konumda olan kadınların oranı kentleşme ile önemli bir artış göstermişti (Çiftçi ve tarım işçilerinde % 15, kentsel vasıfsız ve vasıflı işçilerde % 17-18), ikinci ve daha da çarpıcı bir artış ise ilkökul sonrası eğitim gerektiren "beyaz yakalı" işlere geçişte ortaya çıkmaktadır (memur, teknik elemanlarda % 43) Nihayet meslek sahibi olan kadınlarda en üst noktaya ulaşmaktadır (% 53).

Dikey Etkileşim Eksenini

Ana-baba-çocuk ilişkisi ve etkileşimine, aile sisteminin işlerliği, işlevleri ve bunların değişimleri bakımından sistemli bir şekilde eğilen araştırmalar yaygın değildir. Geleneksel kültür çerçevesinde dikey etkileşim eksenine aydınlatıcı yaklaşımlar olmuşsa (örneğin Öztür, 1965, 1969a ve b) sayıları çok sınırlıdır. Nesillerarası ilişkiler ve çatışmalar incelenmiş (Kandiyoti, 1978; Kağıtçıbaşı ve Kansu, 1976-77; Tezcan, 1981), fakat çocuklarla değil genç-

lerle ana-babalar arasındaki dünya görüşü ve tutum farklılaşması şeklinde ele alınmıştır.

Oysa ki, aile içi ilişkilerde kadının yeri kadar çocuğun yeri de aile dinamiğini belirleyici önem taşır. Özellikle ana baba tarafından çocuğa atfedilen değer ve çocuktan beklentiler ailenin işlerlik türünü yansıtır. Şöyle ki, çocuğa faydacı değerler atfedilen aile sisteminde çocuğun aileye gerçek (nesnel) katkısı da yüksek düzeydedir. Bu katkı, hem çocukken aile ekonomisine yardım şeklinde, hem de ileride ana babaya yaşlılık güvencesi sağlamak şeklinde belirir. Bu bağımlı ilişkiler örüntüsü sadece Türkiye'de değil dünyanın birçok ülkesinde yaygındır ve özellikle modern ekonomik yapının oluşmadığı, geleneksel yapının süregeldiği kesimlerde görülür. Bu yapı içinde çoğunlukla çekirdek konumundaki aile, daha geniş aileye işlevsel bağlarla bağlıdır ve "işlevsel geniş aile" görünümündedir.

Çocuğun aileye katkısının önemli olduğu bu aile-toplum bağlamında çok çocukluluk işlevseldir. Özellikle bu konumda çocuk ölümlerinin de yaygınlığı gözönünde tutulunca yüksek doğurganlık düzeylerinin süregelmesi anlaşılabilir. "Çocuğun Değeri" araştırmasında (Kağıtçıbaşı, 1981, 1982a) çocuklara atfedilen değerler arasında çocuğun ekonomik ve psikolojik değeri ön plana çıkmıştır. Ekonomik değer ise hem küçükken aileye maddi katkısı (% 47), hem de yaşlılık güvencesi (% 79) olarak belirlemektedir. Bu değerler çocuğa faydacı bir yaklaşımı simgelemektedir. Bu faydacı yaklaşım ise çocuktan özellikle ilerideki beklentilerin yoğun olduğu bağımlı aile ilişkileri içinde oluşmaktadır.

Ana-baba ve çocuk arasındaki bu karşılıklı bağımlılık örüntüsü zaman içinde değişen bir süreçtir. Şöyle ki önce çocuk ana babasına bağımlı bir konumdadır, sonra ise bağımlılık ilişkisi devam etmekte fakat yön değiştirerek yaşlı ana babanın yetişkin evlada bağımlılığı şekline dönüşmektedir.

Bu örüntü özellikle geleneksel sosyo-ekonomik yapı içinde başka yaşlılık güvencelerinin yokluğunda ve çocuğun aileye gerçek katkısının önemli olduğu aile-toplum ortamında yaygındır. Nesnel gereksinimler aile değer sistemine de yansımakta ve sıkı aile ilişkileri ile karşılıklı bağımlılığa değer verilmektedir. Böyle bir bağlamda çocuğun bağımsızlığı işlevsel değildir. Hatta bağımsız bir kişilik gelişimi, aile gereksinimlerinden çok kişinin kendi gereksinimlerine öncelik tanıyabileceğinden, aile için bir tehlike sayılabilir (Kağıtçıbaşı, 1983c). Ana-babaya saygılı ve bağımlı büyüyen çocuk ise aileyi terketmeyecek, onlardan ayrı bir hanede yaşasa bile duygusal ve maddi katkısını ana-babasından esirgemeyecektir.

Ana-baba çocuk arasındaki bu bağımlı ilişkiler sistemi, çocuğun kişiliği hakkındaki ana-baba değer yargılarını da belirlemektedir. Örneğin "Çocuğun Değeri" araştırmasında çocukta en çok arzu edilen özellikler bu durumu yansıtmaktadır. Çocuğun bağımsız değil, bağımlı olması, ana-babasının sözünü dinlemesi istenmektedir. "Çocuğun Değeri" araştırmasında ana-babalara çocukları büyüdüğünde onların nasıl olmasını istedikleri sorulduğu zaman da "hayırlı evlat olsun" isteği en yaygın olarak belirlemiştir. Çocuk yetiştirmeadaki

bu yaygın tutumlar bireyselliği değil, karşılıklı desteği içeren topluluk değerlerini özendiricidir.

Gelişmiş teknoloji toplumunda ise buna zıt bir durum sözkonusudur. Örneğin, "Çocuğun Değeri" araştırmasının yapıldığı diğer ülkelerden A.B.D. ve Almanya'da bireysel bağımsızlığa o kadar önem verilmektedir ki, kişi, evladına bağımlı olma fikrini tamamen reddetmektedir. Bir çocuk isteme sebebi olarak "yaşlılıkta güvenilecek birinin olması"ni önemseyenler A.B.D ve Almanya'da sadece % 7-8 kadarken, Türkiye'de hem kadınlar, hem erkekler arasında % 77'dir (Kağıtçıbaşı, 1982b). Bu toplumlarda yaşlılara bakım işlevi birincil gruplardan ikincil gruplara aktarılırken, değerler de nesnel koşullara uymuştur. Böylece aile-içi gerçek katkı çocuktan ana-babaya değil, ana-babadan çocuğa doğrudur. Az çocukluluk bu örüntünün bir parçasıdır.

Buna karşılık Türkiye'de çocukların çalışmaya başladıklarında ücretlerinin bir kısmını ailelerine vermeleri, kardeşlerinin okul masraflarını karşılamaya yardım etmeleri, acil durumlarda para yardımında bulunmaları ve yaşlılıkta ana-babalarına mali destek sağlamaları konularındaki beklentiler çok daha yüksek düzeydedir. Bu konuların her birinde kadınların beklentileri, erkeklerinkinden daha yüksek düzeydedir ve kadının ekonomik bağımlılığını gösterir. Her bir konuda hem erkeklerin hem kadınların oğullarından daha yoğun beklentileri olduğunu görüyoruz.

Oğullar için en az % 59'la erkekler için "ücretin bir kısmını vermek") en çok % 94 (kadınlar için "acil durumlarda para yardımında bulunmak") arasında değişen oranlar, kız evlatlar için (aynı sorularda) en az % 25'le en çok % 85 arasında değişmektedir (Kağıtçıbaşı, 1982b).

Kız ve erkek çocuklardan farklı beklentiler değişik cinsiyet rolleri sosyalleşmesine yol açmaktadır. Bu farklılık daha önce açıklanan yatay aile etkileşim eksenindeki cinsiyete dayalı hiyerarşik yapıyı da oluşturur. Erkek çocuktan daha çok şey beklendiğinden, ona daha çok değer verilir. Çünkü erkek çocuk kırsal ortamda çoğu zaman ana-babanın tek yaşlılık güvencesi olmasının yanı sıra, ailesine saygınlık da sağlar. Böyle önemli işlevleri olan erkek çocuk kız çocuğa tercih edilir. Bu tercih "Çocuğun Değeri" araştırmasında % 84'e % 16 olarak ortaya çıkmıştır. Bu aşırı tercihle birlikte erkek çocuğun üstüne de çok düşülür. Bu şekilde özellikle anasına çok yakın büyüyen erkek çocuğun özerk kişilik gelişimi bakımından pek elverişli bir ortama sahip olmadığı ileri sürülebilir (Öztürk, 1969a ve b; Geçtan, 1973). Özellikle erkek çocuğun üstüne ana-babasına, ailesine bakma yükü yüklenince, ailesinden bağımsızlaşması daha da güçleşecektir.

Kızlar ise daha küçük yaştan kendilerinin değersiz olduğunu öğrenip düşük düzeyde bir benlik kavramı edinebilirler. Erkeklerden farklı bir sosyalleşme sürecinden geçen kızlar (Başaran, 1974) baskı ve kontrol altındadırlar. Sonuç daha tutucu ve ezik bir kişilik yapısı olup geleneksel rol beklentilerine uymaktadır (Kağıtçıbaşı, 1972; Kağıtçıbaşı ve Kansu, 1976-1977).

Sosyal Değişmenin Aile Etkileşimine Etkisi

"Çocuğun Değeri" araştırmasında Türkiye'de çocuğun ekonomik değerinin de ön plana çıktığını belirtmiştik. Burada ilginç olan, ana-babanın çocuğa attığı bu iki değer sosyal değişim içinde birbirine zıt yönde değişmesidir. Özellikle, yaşanan yörenin gelişmişlik düzeyi, aile geliri, eğitim ve özellikle kadının eğitim düzeyi yükseldikçe, kırdan kente hareketlilik arttıkça ve nihayet ailede mevcut olan çocuk sayısı azaldıkça, çocuğun genel ekonomik değeri önem kaybetmektedir. Aynı gelişmelerle, çocuğun psikolojik değeri de artmaktadır. Şöyle ki, gelir düzeyi, eğitim ve kırdan kente hareketlilik arttıkça ve ailedeki mevcut çocuk sayısı azaldıkça, çocuğun sevgi sağlayıcı ve aileyi tamamlayıcı işlevi önem kazanmaktadır.

Böylece geleneksel yapı içinde çocuk, sağladığı maddi yarar bakımından değer taşıırken, gelişme süreci ile çocuğun psikolojik değeri artmaktadır.

Çünkü çocuğun faydacı (ekonomik) değeri çocuk sayısıyla bağlantılı "birikimli" bir değerdir (daha çok çocuk daha çok maddi katkı demektir.) Oysa psikolojik değer ilave çocukla artmamakta, hatta azalabilmektedir (az sayıda çocuk da çok sayıda çocuğun sağladığı mutluluğu verebilir. Hatta çok çocuğa bakım zorluğu onlardan zevk almaya engel bile olabilir. Kağıtçıbaşı, 1981).

Bu bağlamda erkek çocuk tercihinin de azalması doğaldır, çünkü erkek çocuğun faydacı değeri ancak ana-baba ve çocuk arasındaki maddesel bağımlılık ilişkileri örüntüsünde önemlidir. Bu örüntünün değişmesiyle çocuk yetiştirme değerlerinde de önemli değişimler olacaktır. Şöyle ki, ana-babalar, ileride geçimlerini sağlamak için yetişkin evlatlarına bağımlı olmayacakları için çocuklarını büyütürken onlara fazla özerklik tanıyabileceklerdir.

Çocuğa maddesel bağımlılığın azalması ve az çocuklukla birlikte, kadının ana rolünün öneminin de görel olarak azalması ve alternatif rollerin ortaya çıkması olanak kazanmaktadır. Kadının aile içi statüsünün artmasında çocukla-maddi bağımlılık ilişkisinin bu şekilde azalmasının da etkisi vardır. Böylece ana-baba ile çocuk arasındaki ilişki ve etkileşimdeki değişimler, eşler arasındaki ilişkilere de yansımaktadır.

Bir Aile Değişme Modeli

Sosyo-ekonomik gelişmeyle çocuğun ekonomik ve yaşlılık güvencesi değeri önem kaybetmekte, başka bir deyişle, gelişmeyle, çocuğa "maddesel" bağımlılık azalmaktadır. Aile-içi ilişkileri iki ayrı boyutta düşünecek olursak, maddesel bağımlılığın azalması, duygusal bağımlılığın da azalmasını gerektirmeyebilir. Burada önerilen aile değişim modelinin Batıdaki çekirdek aileden farkı da temel olarak duygusal bağımlılığın devam etmesindedir.

Yukarıda kısaca özetlenen değişim süreci, kentleşme ve ekonomik gelişmeyle birlikte 1) çocuğun aileye ekonomik katkısının azalması, buna karşılık 2) (okuyan çocuğun bağımlılık yaşının artmasıyla ekonomik yükün

artması ve 3) çocuğa atfedilen ekonomik değerın azalıp psikolojik değerin artmasıyla birlikte 4) çok çocukluluktan az çocukluluğa geçişi içerir.

Bu süreçle doğrudan ilişkili olarak, erkek çocuğa bağımlılığın azalmasıyla, erkek çocuk tercihinin ve geleneksel baba-soylu aile ilişkilerinin öneminin azalması, bir yandan kadının aile içi görelı statüsünü yükseltirken diğeryandan da kız ve erkek çocukların sosyalleşmeleri arasındaki büyük farklılığı azaltır. Böylece kız çocuğun (kadının) da okuma şansının artması ve az çocuklulukla tüm yaşamının daha az bir kısmının çocuk bakmaya hasrolması sonucu alternatif ekonomik etkinlikler kadın için de sözkonusu olmaya başlar. Kentsel yaşam ve tek kişinin geliriyle geçinme zorluğu da kadının işgücüne katılmasında etkindir. Bu tür gelir getiren ekonomik etkinlik de kadının aile içi statüsünü arttırır. (bakınız Kağıtçıbaşı, 199a).

Bu sosyal değişme süreci bugün Türkiye'de yoğun bir biçimde yaşanmaktadır. Bu değişme kentleşme ve ekonomik gelişmenin doğal sonucudur ve aile kültürünü doğrudan etkilemektedir. Böylece yazının başında belirtilen geleneksel ailenin temel iki özelliğinin sosyo ekonomik gelişmeyle nasıl etkilendiği, yukarıdaki gözlem ve bulgular çerçevesinde açıklıkla ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, cinsiyete dayanan hiyerarşik ilişkiler eşitlikçi yönde değişmekte; nesiller-arası bağımlılık ilişkileri ise zayıflamaktadır.

Bağımlılıkların azalması. Önce ikinci değişmeyi özetleyecek olursak, nesiller-arası bağımlılıkların sadece bir boyutta azaldığını görüyoruz, bu da maddi (ekonomik) boyuttur. Duygusal bağımlılıklar boyutunda ise sosyo-ekonomik gelişmeyle bir azalma sözkonusu olmamaktadır.

Modernleşme kuramları duygusal-maddi bağımlılık ayırımı yapmadan, gelişmekte olan toplumlardaki ailenin giderek Batı türü çekirdek aileye dönüşeceğini öngörür (örneğin, Caldwell, 1977; Goode, 1963). Batıdaki modern çekirdek ailenin önemli özelliği, aile bireylerinin birbirinden bağımsız ve ayrı olmasıdır. Bu tür bir ailede bireysel özerklik ve kişi benliğinin diğerkişilerden belirgin çizgilerle ayrılmış olması, "sağlıklı" aile etkileşimi olarak görülmektedir (örneğin, Minuchin, 1974). Ailenin kendisi de daha geniş aile-akraba-komşuluk çevresinden "ayrı"dır.

Türkiye ve benzeri toplumlarda ise (özellikle Orta-Doğu-Akdeniz sosyo-kültürel bağlamında) ailesel ve sosyal etkileşim, kişiler arası bağlılık ve karşılıklı bağımlılığa dayanır. Çekirdek aile bağlamında bile bu tür insan ilişkisi devam etmekte ve "modern" aileyi de etkilemektedir. Örneğin nesiller-arası ilişkiler maddi bağımlılık içermese bile duygusal boyutta bağımlılığını korumaktadır.

Ana-babalar yetişkin evlatlarıyla oturmayı, en azından onlara yakın olmayı yeğlerler, yaşamları boyunca ailenin bir bireyi olarak aile içinde işlevselliklerini devam ettirirler (Kağıtçıbaşı, 1982b); ayrışma değil beraberlik sözkonusudur. Böylece dikey etkileşimde toptan bireysel bağımsızlığa geçiş değil, karşılıklı duygusal bağımlılığın devam ettiği görülmektedir.

Araştırmalar geniş aile bağlarının da sadece geleneksel kırsal yörelerin özelliği olmadığını; kırdan kente geçişte devam ettiğini, kentsel, gelişmiş ke-

simlerde, hatta üniversite mezunları arasında gücünü koruduğunu göstermektedir (Kongar, 1972; Duben 1982).

Ailede duygusal bağımlılığın ve "beraberlik kültürünün", sosyo ekonomik gelişmeye ters düşmediği görülmektedir (bakınız Kağıtçıbaşı, 1990). Batılı ayrışma, çekirdekleşme ve bireycilik modeli sosyo ekonomik gelişmenin zorunlu sonucu değildir. Nitekim Batıda bireyci ideolojinin sanayi gelişmesinin bir sonucu olmadığı, tam tersine sanayi devriminden daha önce de var olduğu ileri sürülmektedir (Mac Farlane, 1978, 1987; Lesthaeghe 1983; Thornton 1984).

Sanayileşme, bu aile kültürünün bazı özelliklerinden yararlanmıştır. Örneğin çekirdek ailenin hareketliliği sanayileşmeye yatkın bir özelliktir. Ancak, aynı mantıkla, sanayileşme farklı bir aile kültürünün bazı özelliklerinden de yararlanabilir. Sıkı aile-akrabalık bağları sanayi gelişmeye katkıda bulunabilecek böyle bir özellik olabilir. Japonya'da bunun bir örneği görülmektedir.

Hiyerarşinin Azalması. Aile içinde cinsiyete dayanan hiyerarşik ilişkilerin eşitlikçi yönde değişmesi ise yukarıda özetlenen nesiller-arası maddi bağımlılıkların azalmasıyla doğrudan ilişkilidir. Şöyle ki, 1) çok çocukluluktan az çocukluğa geçiş, 2) bununla paralel erkek çocuk tercihinin azalması, 3) kız ve erkek çocuk sosyalleşmesi arasındaki büyük farkın azalması, 4) kadın eğitiminin artması, 5) kentleşme ve 6) kadının gelir getiren işgücüne katılımı doğrudan ya da dolaylı olarak kadının aile içindeki statüsünü arttırarak eşlerarası ilişkileri hiyerarşik olmaktan çok eşitlikçi olmaya yöneltir. Bu değişme ise toplumun sosyo-ekonomik gelişmesine katkıda bulunur. Başka bir deyişle, kentleşme ve eğitim düzeylerinin yükselmesini içeren sosyo-ekonomik gelişme ailedeki hiyerarşik yapıyı zorlayıp demokratikleştirmekte, demokrat aile yapısı da toplumsal sosyo-ekonomik gelişmeyi desteklemektedir.

Çünkü bir taraftan eğitim almış olan kadın işgücüne katılarak ekonomik gelişmeye katkıda bulunabilmekte, diğer taraftan da eşiyile eşit bir statüye gelmiş (ezik olmayan) bir kadın kendine daha güvenli olarak daha başarılı çocuk yetiştirebilmektedir. Araştırmalar da eğitilmiş, kendine güvenli annelerin çocuklarının okul başarısının daha yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir (bakınız Kağıtçıbaşı, 1989).

Daha da önemli olarak, eşler arasında eşitlikçi ve demokratik ilişkiler toplumda da demokratikleşmenin temelini oluşturur. Hiyerarşik ilişkiler ise, hem temel insan haklarıyla bağdaşmaz, hem de toplumu geriye götürür çünkü toplumun yarısı kendini gerçekleştirme olanına sahip olmayan bir konumdadır.

Yukarıdaki sonuçlardan yola çıkarak, insancıl bir sosyal ve ekonomik gelişme amacına yönelik aile politikalarının şu ilkeyi içermesi gerekir; sosyo-ekonomik gelişmenin "doğal" olarak oluşturduğu bu gelişmeyi destekleyici gelişmeler desteklenmelidir. Bunlar aile için maddi bağımlılıkların azalması ve eşler-arası ilişkilerdeki demokratikleşmedir. Bu "doğal" değişmelere ters düşecek politikalar güdülmemelidir, çünkü bunlar insancıl sosyo-ekonomik gelişmeye de ters düşecektir.

KAYNAKLAR

- Caldwell, J.C. (Ed.) **The Persistence of High Fertility**. Family and Fertility Change Series 1, part 1, Canberra: The Australian National University, 1977.
- Duben, A. The Significance of Family and Kinship in Urban Turkey. Ç. Kağıtçıbaşı (Ed.), **Sex Roles, Family And Community in Turkey** Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1982.
- Geçtan, E. Toplumumuzun Bireylerinde Kimlik (Identity) Kavramı ile ilgili Sorunlar Üzerinde Bir Tartışma. **50. Yıla Armağan**, 63-77. Ankara: Eğitim Fak. Yay.. 1973.
- Goode, W.J. **World Revolution and Family Patterns**. Glencoe: The Free Press, 1963.
- Kağıtçıbaşı, Ç. **Sosyal Değişmenin Psikolojik Boyutları: İzmir Lise Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme**. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, A-5, 1972
- Kağıtçıbaşı, Ç. Effects of Employment and Children on Women's Status and Fertility Decisions. IDRC Workshop on Women's Roles and Fertility'de sunulmuş tebliğ. Ottawa, Haziran, 1979.
- Kağıtçıbaşı, Ç. **Çocuğun Değeri: Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık**. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 1982a.
- Kağıtçıbaşı, Ç. **The Changing Value of Children in Turkey**. Honolulu: Hawaii, East-West Center, 1982a.
- Kağıtçıbaşı, Ç. **Old-Age Security Value of Children**, *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 1982b, 13,1, 29-42.
- Kağıtçıbaşı, Ç. Women and Development in Turkey. *International Journal of Women's Studies*, 1983a, 2,2.
- Kağıtçıbaşı, Ç. Socialization in Traditional Society: A Challenge to Psychology. *International Journal of Psychology*, 1983b.
- Kağıtçıbaşı, Ç. **İnsan, Aile, Kültür**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Kaşu, A. Cinsiyet Rollerinin Sosyalleşmesi ve Aile Dinamiği: Kuşaklararası Bir Karşılaştırma. **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, 1976-1977, 4-5.
- Kandiyoti, D. Sex Roles and Social Change: a Comparative Appraisal of Turkey's Women. **Signs: Journal Of Women in Culture and Society**, 1977, 3, 1, 57/73.
- Kandiyoti, D. Kadınlarda Psiko-Sosyal Değişim: Kuşaklar Arasında Bir Karşılaştırma. N. Abadan-Unat (Ed.), **Türk Toplumunda Kadın**, Ankara: Çağ Matbaası, 1979.
- Kandiyoti, D. Urban Change and Womens' Roles in Turkey: an Overview and Evaluation. Ç. Kağıtçıbaşı (Ed.), **Sex Roles, Family and Community in Turkey**. Bloomington. Indiana University Turkish Studies Series, 1982.
- Kıray, M.B. Changing Roles of Mothers: Changing intra-Family Relations in a Turkish Town. J. Preistiany (Ed.), **Mediterranean Family Structure** (kitabında), 261-271. Cambridge Univ. Press. 1976.
- Kıray, M.B. Küçük Kasaba Kadınları. N. Abadan-Unat (Ed.), **Türk Toplumunda Kadın**, Ankara: Çağ Matbaası, 1979.
- Kongar, E. (1972). İzmir'de Kentsel Aile Ankara: Turkish Social Science association.
- Kuyuş, N.F. The Effects of Female Labor on Power Relations in the Urban Turkish Family. Ç. Kağıtçıbaşı (Ed.), **Sex Roles, Family and Community in Turkey**. Bloomington: Indiana University Turkish Studies Series, 1982.

- Lesthaege, R. (1983). A Century of Demographic and Cultural Change in Western Europe: An Exploration of Underlying Dimensions. *Population and Development Review*, 14, 1, 1-47.
- MacFarlane, A. *The Origins of English Individualism*. Oxford: Blackwell, 1978.
- MacFarlane, A. (1978). *The Culture of Capitalism*. New York: Oxford.
- Minuchin, S. *Families and Family Therapy*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1974.
- Özbay, F. Women's Education in Rural Turkey. Ç. Kağıtçıbaşı, (ed.), *Sex Roles in Family and Community in Turkey* Bloomington: Indiana University Turkish Studies Series, 1982.
- Öztürk, O. Child Rearing Practices in the Turkish Village and the Major Area of Intra-Psychic Conflict. *The Turkish Journal of Pediatrics*, 1965, 7, 4, 167-179.
- Öztürk, O. Anadolu Toplumunda Özerklik ve Girişme Duygularının Kısıtlanması. 5. Milli Nöro-Psikiyatri Kongresi, 1969a.
- Stirling, P. *Turkish Village*. London: Weidengeld and Nicholson, 1965.
- Tezcan, M. *Kuşaklar Çatışması: Okuyan ve Çalışan Gençlik Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1981.
- Timur, S. *Türkiye'de Aile Yapısı*. Ankara: Hacettepe Üniv. Yay., D-15, 1972.
- Timur, S. Türkiye'de Aile Yapısının Belirleyicileri. N. Abadan-Unat. (Ed.), *Türk Toplumunda Kadın*, Ankara: Çağ Matbaası, 1979.